



MEHMET FUAT KÖPRÜLÜ'DE FOLKLOR İLE HALK EDEBİYATI ALGISI VE BUNLAR ÜZERİNE YAPTIĞI ÇALIŞMALAR

Erhan AKTAŞ*

ÖZET

Ekseri çalışmaları tarih alanında olmakla birlikte en hafif tabiriyle bir sosyal bilimler dehası olan Mehmet Fuat Köprülü, Türk folkloru ve halk edebiyatı alanında, disiplinler arası sosyal bilimler idrak ve icrası ile birçok önemli çalışmaya imza atmıştır. Yaşadığı devrin her türlü kaynak ve imkânına sahip olması kendisinin en büyük şansı olmuş ve bu şans ortaya birçoğu hâlen daha aşılammış abidevi eserler çıkarmıştır. M. F. Köprülü'nün halk edebiyatı çalışmalarından önce bu alana olan algısını ve bakış açısını iki dönemde irdelemek mümkündür. İlkinde, âlim bu sahaya eleştirel ve kısmen önyargılı durmuş akabinde devrin şartları da göz önünde tutulacak olunursa halk edebiyatına ve bu edebiyatın teorik olarak işlendiği halk bilimine yakın durmuştur. M.F. Köprülü, halk edebiyatı sahasında yer alan söze ve anlatıya dayalı neredeyse tüm türler üzerinde çalışmalarda bulunmuş ancak bunu yaparken kuru bir metin neşrinden uzak durarak onları tarih, sosyoloji, iktisat, siyaset zeminlerinde anlamaya ve değerlendirmeye gayret etmiştir. Bu çalışmada M.F. Köprülü'nün halk edebiyatına bakışı dönemsel olarak ele alındıktan sonra halk edebiyatı devir ve türleri kronolojik sıra ve izahatla verilmeye çalışılacak, son olarak ise araştırmacının anlayış ve uygulama temelinde halk bilimi algısı değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Fuad Köprülü, Annales Okulu, folklor, halk edebiyatı, halk edebiyatı türleri

ABSTRACT

Mehmet Fuat Köprülü, genius in social sciences in terms of modest assessments, carried out so many important studies in the branch of Turkish folklore and folk literature within a interdisciplinary social scientific comprehension and execution, as well as most of his studies are in history. His greatest chance is the fortune that he has the every source and possibility in the era he lived and this fortune created the monumental works which could not been gone beyond yet. Before speaking of his studies on folk literature, it is possible to scrutinize his perception on this branch and point of view in two periods. In the first one, his point of view was critical and partially prejudicious. After this period, within the

* Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, hakdeskah@gmail.com

conditions of the era at issue, he standed closer to folk literature and folklore, in which folk literature is processed theoretical. M. F. Köprülü dwelled on almost all the types which rests on wordy and narration in folk literature but while studying on these topics he avoided himself from just publishing texts and he tried to understand and evaluate the texts within the branches of history, sociology, economy, politics. In this study, first of all M. F. Köprülü's point of view about the folk literature will be examined in terms of periods and then tried to explain the periods and types of folk literature by turns and lastly researcher's folklore perception evaluated in the base of his understanding and application.

Keywords: Mehmed Fuad Köprülü, Annales School, folklore, folk literature, types of folk literature

Ülkemizde folklor¹ üzerine yapılan araştırmaların tarihçesine bakacak olursak araştırmaların Batı ve Doğu kültür dünyasına nazaran geç dönemde başladığını söylemek mümkündür.² P. N. Boratav bu konuda *XIX'uncu yüzyılın sonlarından bu yana ancak, bir araştırma ve inceleme alanı olarak, türk halkbiliminden söz edilebilir* demekte³ Türk halk edebiyatının bir bilimsel bir disiplin çerçevesinde incelenmesini ise *İgnacs Kunos* ile başlatmaktadır. Bundan önce Şinasi, Ahmet Vefik Paşa, Ahmet Midhat Efendi, Mehmed Tevfik gibi şahsiyetlerin çalışmalarını ise *bilim amacı düşünülmezsizin getirilmiş katkılar* olarak değerlendirir⁴ Halk edebiyatı üzerine yapılan çalışmalar Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri ile Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında devrin siyasi ve sosyal şartları içerisinde büyük bir heyecan ve gayretle başlamıştır. Öcal Oğuz, ilk defa M. F. Köprülü'nün yazılarında belirttiği *Türki-i Basit* ve *Mahallileşme* akımlarının *Avrupa'daki süreçleri ve sosyo-kültürel dönüşümleri yakından izleyen bir folklor yaklaşımının*⁵ ürünü olmadığını belirtir.⁶ Bu sebeple en kaba şekliyle Türkiye'deki folklor araştırmaları ve folklor ürünlerinin tespit, tasnif ve teşhir faaliyet-

¹ Folklor teriminin ilk olarak kim tarafından kullanıldığı tartışmaları iki cephelidir. İlkinde genel kanaat olarak William John Thoms'un 22 Ağustos 1846 tarihli *Athenaeum* dergisinde popüler antikite veya popüler edebiyat terimlerini bünyesinde taşıyan disiplin için bu ifadenin kullanıldığı belirtilirken folklor araştırmacısı Nevzat Gözaydın'ın *Folklor Sözcüğü Üzerine* başlıklı yazısında bahsettiği ve İngiliz araştırmacı Thoms'tan daha önce Almanya'da 1810 yılında eserinde 1809 yılında ise *Literaerischen Anzeiger* adlı dergide Friedrich Ludwig Jahn'ın *volkstum* (halk varlığı) ve *volkstumkunde* (halk varlığı bilimi) şeklinde karşıladığı terimlerdir (Gözaydın 1991:11). N. Gözaydın 1992 yılındaki *Yine Folklor Üzerine* başlıklı makalesinde ise *volkskunde teriminin kullanımını 1782 yılına götüren ve W.J. Thoms'un önerdiği terimi Almancadan çevirmiş olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu vurgulayan yeni belgeler sunar* (Oğuz 2007:10).

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Çobanoğlu 2005; Oğuz 2007.

³ Pertev Naili Boratav; **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, s.15.

⁴ **Age**, s.16.

⁵ M. Öcal Oğuz (ed.); **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, s.11.

⁶ Bu konuyla alakalı olarak bkz. Ahmet Mermer; "Türk'i-i Basit'e Yeni Bir Bakış", **Turkish Studies**, Vol. 4/5 Summer 2009, s.262-278.

lerinin on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Tanzimat kuşağı içinde söz konusu faaliyetler İbrahim Şinasi ile başlamıştır. Çalışmalarına Paris'teki Bibliotheque Imperiale ve Doğu Dilleri Okulu'nda başladığı ve 1863 yılında kendi matbaasında bastırıldığı eserinin ilk baskısında 1500 atasözü ve 300 deyim bulunmaktadır. Eserin ikinci baskısındaki söz varlığı ise 2500'ü bulan *Durub-ı Emsal-i Osmaniye* adlı eser halk edebiyatı ürünlerinin derlenip ciddi bir şekilde yayımlandığı ilk çalışma olarak değerlendirilebilir: *Nihayet "Durub-ı Emsal-i Osmaniye" toplama bir eserdir.*⁷ *Vatan şairi* Namık Kemal ise her ne kadar eserlerini sade bir dille yazarak halka inme çabasında olsa da bunda pek başarılı olamamıştır. Buna rağmen eski edebiyata büyük ölçüde taarruz etmiş, Ziya Paşa'nın *Harabat* adlı eserine *Tahrir-i Harabat* ve *Takip* adlı yazılarıyla karşılık vermiştir. Fakat buna rağmen bizzat M. F. Köprülü *Şinasi-Kemal neslinin millî vezne ve millî şekillere kısmen kıymet vermekle beraber, Âşık tarzı hakkında eski klâsik şâirlerin telâkkîsinden ayırlamadığı birçok delillerle sabittir*⁸ derken Arzu Öztürkmen ise *Namık Kemal'in, içinde doğüstü unsurlar barındıran halk edebiyatına hep kuşku ve mesafeyle baktığını* ifade eder.⁹ I. dönem Tanzimat yazarlarından Ziya Paşa da önceleri şiddetli bir *halk edebiyatı* savunucusu iken daha sonra bu fikirlerinden vazgeçerek eski edebiyatı müdafaaya devam etmiştir. Ziya Paşa'nın halk şiiri üzerine müspet fikirlerinin yer aldığı *Şiir ve İnşa' adlı makalesi ise edebiyat üzerinde yaptığı esaslı bir değerlendirmedir. Kaynağını Fransız düşünce hayatından alan ve edebiyatın özünü halkın benliğinde arayan bu yazısındaki görüşlerini Paşa, sonuna kadar devam ettirememiş; üstelik Harabat adlı antolojisinin başına koyduğu 'mukaddime'de bu görüşlere tam anlamıyla zıt değerlendirmeler yapmıştır.*¹⁰ A.H. Tanpınar Ziya Paşa'yı *Türk dilinin gelişmesi tarihini yepyeni bir gözle gören bir adamdır* şeklinde tavsif ederken Paşa'nın asıl Türk şiirinin *kaya başı ve üçleme, deyiş tabir olunan nazımlar* olduğunu belirtmekle birlikte bunu yaparken *ne eskiyi itham ettiğini ne de bunların şiir zevki itibariyle klasiklerden üstün olduğunu* iddia ettiğini söyler.¹¹ Bu neslin bir diğer temsilcisi Ahmet Vefik Paşa'nın Türk tarihi ve halk bilimine yönelmesini Avrupa tecrübesi ve gözlemlerine bağlayan Öcal Oğuz (...) *diplomat kimliği ile de Avrupa'daki siyasi hareketleri yakından izlemekte ve oradaki halka yönelişi yorumlayabilmektedir* der. Oğuz, Macar Türkolog Ignacs Kunos ile Ahmet Vefik Paşa arasındaki bir konuşmaya atfen folklor terimini Türkiye'de ilk dile getirenin 1885 yılında Ahmet Vefik Paşa olduğunu da belirtir.¹² II. Meşrutiyet döneminde ise karşımıza M. F. Köprülü'nün de birçok konuda etkilendiği Ziya Gökalp çıkmaktadır. Nasıl ki M.F. Köprülü birçok konuda Ziya Gökalp'dan etkilenmiş ise Z. Gökalp da onun çalışmalarını takdir etmiştir: *Köprülüzade Fuat Bey (Fuat Köprülü) Türklükbilim (Tür-*

⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, s.190.

⁸ Mehmet Fuat Köprülü, "Türk Edebiyatında Âşık Tarzı'nın Menşe'i ve Tekâmülü", **Edebiyat Araştırmaları 1**, s.226.

⁹ Arzu Öztürkmen, **Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik**, s.25.

¹⁰ İsmail Parlatır, "Ziya Paşa", **Büyük Türk Klâsikleri**, s.342.

¹¹ Tanpınar, **age**, s.337.

¹² Oğuz, **age**, s.16.

kiyat, Türkoloji) alanında büyük bir bilim adamı oldu. Bilimsel yapıtlarıyla Türkçülüğü aydınlattı.”¹³ II. Meşrutiyet döneminde idareyi ele alan İttihat ve Terakki yönetiminin milliyetçilik ve Türkçülük kavramlarına vurgu yapmış, bunları toplumsal ve kültürel hayatta iyice pekiştirmeye çalışmıştır. Bu durum aynı zamanda bir İttihat ve Terakki mensubu olan Ziya Gökalp ile onunla aynı fikirlere sahip *Genç Kalemler* dergisi taifesini de heyecanlandırmakta ve o zamana kadar söylenmemiş fikirlerin dile getirilmesine yol açmaktadır. Ziya Gökalp’ın yanında Ali Canib Yöntem, Ömer Seyfettin gibi isimler de kendi disiplinleri dairesinde söz konusu ülkü ve fikir etrafında ürünler vermiştir. 1912 yılı yalnızca Osmanlı Devleti’nin son yıllarında yaşadığı felaketler silsilesinin başlangıcını değil aynı zamanda Türk milliyetçiliği mefkûresinin sivrilmeye başlayıp Cumhuriyet Türkiye’sinin milliyetçilik hareketlerinin 1944 faciasına kadar olan süreçteki miladıdır. Türk Ocağı’nın Türk siyasi ve kültürel hayatında yer etmesi işte bu yıla tesadüf eder. Ziya Gökalp da birçok Türkçü gibi Türk Ocağı’na bağlı bir dergi olan *Halka Doğru*’da 1913 yılı 14. sayısında kaleme aldığı *Halk Medeniyeti-I Başlangıç* adlı yazısında bir yandan halka yönelme vaktinin geldiğini ifade ederken bir yandan *folklor*a Türkçe bir karşılık bulur ve kullanır: *Halkiyat*. Z. Gökalp bunu *her kavmin iki medeniyeti var: Resmi medeniyet, halk medeniyeti. O halde kavimlerin medeniyetlerinden bahs eden bir ‘ilm olan “içtimaiyatın” halk medeniyetini tetkik eden bir şubesi de olmak gerek. İşte ka’ideleri yazılı olmayan ve ancak ağızdan ağza geçmek suretiyle bir soyda uzayıp giden bu an’anevi medeniyeti mütalaa eden ‘ilme “halkiyat” adı verilir, şeklinde açıklar.*¹⁴ Ziya Gökalp’ın sadece fikrî manada değil aynı zamanda edebî sahada da açmış olduğu *halka inme* fikri önceleri her ne kadar uzak dursa da bilhassa Balkan Savaşı yılları ve sonrasında M. F. Köprülü’yü de derinden ve müspet anlamda etkileyecek ve genelinde yaptığı Türk Edebiyatı araştırmalarının öncelikli disiplini folklor ve onun alt dalı olan halk edebiyatı sahasında olacaktır.

Edebi macerası Fecr-i Ati edebi cereyanı ile başlayan M. F. Köprülü, klasik kültür temelinde aldığı hayat ve sanat terbiyesinden ötürü yine bu edebî fikir mecrasında ilk eserlerini vermiştir: *Edebiyat dünyasına Fecr-i Ati şâirleri arasında giren Köprülü’nün şairliği diğer sahalardaki çalışmalarına göre pek başarılı sayılmaz. Bu dönemde yazdığı şiirleri daha ziyade ferdi özellikler taşır. Ancak millî edebiyat topluluğuna katılmasıyla birlikte bu ferdiyetçilik kaybolur*¹⁵ Hatta bununla da kalmayıp milliyetçilik akımının Selanik mıntıkasında yükselen Millî Edebiyat ateşine ilkin mesafeli ve taarruzane durmuş daha sonra ve bilhassa Ziya Gökalp’ın tesiriyle tam aksi yönde bir seyir izlemiştir. Köprülü’nün *Servet-i Fünun* dergisinde kaleme aldığı *Edebiyat-ı Millîye*, *Halk Edebiyatı* ve *Millî Aruz Meselesi* adlı makaleleri bunu en iyi gösterir delillerdir. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi Z. Gökalp ile olan tanışma evresinden sonra fikirleri değişmiş, *Tasvir-i Efkâr* dergisinin 20 ve 25 Mayıs 1913 tarihli nüshalarında yer alan *Halk Edebiyatı* başlıklı makalesinde de belirttiği gibi *halka doğru gitmenin* doğruluğunu kavramış ve yaklaşık bu tarihlerden sonra da gerek halk edebiyatına gerek halk kültürüne bakışı değişmiş ve bu durum günümüzde halk edebiyatı

¹³ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s.11.

¹⁴ Gökalp, “Halk Medeniyeti I-Başlangıç”, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, s.373.

¹⁵ Orhan Okay, Şerif Aktaş, “Mehmed Fuad Köprülü”, *Büyük Türk Klâsikleri*, s.325.

üzerine yapılan birçok çalışmaya öncülük eden eserlerini meydana getirmesine sebep olmuştur. Bu duruşundan dolayı Ziya Gökalp ve Mehmet Emin Yurdakul ile birlikte *Yeni Lisan* hareketinden dolayı eleştirilere maruz kalmıştır. Celâl Nuri bu münekkitlerin başında gelir ve şu sözlerle gruba ve temsilcilerine dokundurur: *Celâl Nuri, Mehmed E. Yurdakul'un, Fuad Köprülü'nün şiirlerine de dokunarak, Veysi'den bir fıkra naklettikten sonra o zamanki kadar fesâhate, sağlam bir üslûba, âhenkli cümlelere, zerrîn terkiplere, cevherîn istiânelere, ulvî hayâllere, "Kızılelma'da, Yeni Hayat'ta, Türk Sazı'nda, Vezn-i Ben'an üzre düzülmüş Nasreddin Hoca efsâneleri'nde rastlamak kâbil midir? diyor. (Türk Sazı ifadesiyle Mehmed Emin Yurdakul'un, Nasreddin Hoca efsâneleri ile de Fuad Köprülü'nün Hece vezniyle yazdığı şiirleri içine alan Nasreddin Hoca – Manzûm Hikâyeler adlı kitabına ta'riz edilmektedir.)¹⁶ Bu sebeple M. F. Köprülü'nün –ilk dönem hariç- müstakil eser ve makale külliyyatına bakacak olursak fikri ve Türkoloji alanındaki çalışmalarındaki millî duruşu Ziya Gökalp'a borçludur. Zaten âlimin büyük mütefekkir Z. Gökalp hakkında söylediği sözler bunu kanıtlamaktadır: *Mefkûresinden başka hiçbir şeye kıymet vermeyen ve nihâyetsiz bir imânla dâimâ ona doğru koşan Ziya Gökalp'in hayâtı, Türk gençliği için dâimâ bir timsâl olacak kıymettedir. (...) İntihâb edilecek eser mutlakâ manzûm olacak ise, Ziya Gökalp Bey'in eserleri bu mükâfâta lâyıktır. Faâliyet-i fikriyyesinin ve te'sîrâtının azameti i'tibariyle Nâmık Kemal'den sonra yetiştirebildiğimiz en büyük mütefekkir olan Ziya Bey, millî edebiyatın on senedenberi şübhesiz en güzel, en kıymetli nümûnelerini yazmıştır.¹⁷ Bu ifadeyi kesin bir şekilde belirtmemizin sebebi, M. F. Köprülü'nün özellikle de Z. Gökalp ile olan münasebetinden önce özelinde halk edebiyatı genelinde ise folklor konusunda takındığı tavır ile ilgilidir. Bu yazının da ana konusunu teşkil eden M. F. Köprülü'nün folklor anlayışı ve folklor üzerine yaptığı çalışmalarda bunu daha iyi görmek mümkün olacaktır.**

İlk yazısı 1912 yılında Servet-i Fünûn dergisinde *Şinasi'nin Şiirleri* adıyla yayımlanan M. F. Köprülü'nün en önemli ilmî yazılarından belki de ilki 1913 yılında Bilgi Mecmuasının ilk sayısındaki *Türk Edebiyatı tarihinde Usul* adıyla neşredilmiştir. M. F. Köprülü bundan sonra sürdüreceği araştırmalarının sonucunda birçok makale, bildiri ve kitap kaleme almış ve arkasında kıymeti ve seviyesine hâlen daha erişilememiş birçok çalışma bırakmıştır. Biz de bu çalışma çerçevesinde M.F. Köprülü'nün bu süreç içerisinde halk bilimi (folklor) üzerine yapmış olduğu çalışmaların bir kısmını incelemeye ve bu eserler temelinde Köprülü'nün halk, halk bilgisi, halk bilimi ve halk yaratmaları üzerine olan fikir ve çalışmaları üzerinde durmaya çalışacağız. Çalışmaların incelenmesinde tür değil kronolojik sıra esas alınmıştır.

Âlimin doğrudan halk bilimi üzerine yapmış olduğu ilk çalışma İkdâm gazetesinde 1914 tarihinde yayımlanan *Yeni Bir İlim: Halkiyat "Folk-lore"* adlı çalışmasıdır. Köprülü kısa hacimli bu makalesinde *halkiyat* adını verdiği disiplinin Avrupa'ya nazaran çok geç vakitlerde ülkemize dâhil olduğunu belirtip hayıflandıktan sonra artık folklor üzerine yapacağı çalışmaların hangi fikrî temel üzerinde kurulması gerektiğinin işaretlerini de vermektedir. Âlime göre *halkiyat milliyetperverlik* temelinde inşa edilmeli ve bu minvalde yükselme-

¹⁶ Fevziye Abdullah Tansel (haz.), *Ziya Gökalp Külliyyatı-1 Şiirler ve Halk Masalları*, s.XXXII, 35 nulu dipnot.

¹⁷ Tansel, *age*, s.XXXIII.

lidir. Çünkü bir insanın *milliyetperver* olabilmesi için *evvela kendini milletinin anâsır-ı meşgalesini yani tarihini, coğrafyasını, ictimâiyyatını, lisânını, edebiyâtını bilmelidir*.¹⁸ İlk dönem folklor çalışmalarının sömürgeleştirmek istedikleri milletlerin kültürel unsurlarını derlemek ve bunları daha iyi öğrenmek amacıyla Batı kolonyalizmi tarafından yapıldığını belirten M. F. Köprülü, Çarlık Rusya döneminden başlayan misyonerlik temelindeki tahakküm kurma siyasetinde de yine *folklor tedkikatını icra* edildiğini söyleyerek bu konuda Türkiye’de görüş bildiren ilk zümre arasında da yer alır. M. F. Köprülü’nün bu kısa çalışması belirttiğimiz üzere mühimdir. Burada folklor disiplininin kültürel boyutundan ziyade siyasi boyutuna temas eden âlim azınlık milliyetçiliklerinin muazzam bir imparatorluğu parçaladığı bir dönemde mülkün asıl sahiplerinin eldeki topraklara sahip çıkmaları ve onları korumak için söz konusu bölgenin kendilerine ait olduğunu tespit ve tescil etmeleri için *halkiyatın* önem ve gereğinden de bahseder: *Eskiden güzel ve dil-rübâ Türk şehirleriyle dolu olan Tuna yalılarının hâtırâtına, oraların şarkılarını, destanlarını saklasaydık bugün eski hâkimiyetimizi yalnız cansız kitap sayfalarında göremezdik. Rumeli’nin son felâketinde düşman eline geçen yerler ahâlisi tabîi yavaş yavaş yok edileceklerdir ve biz ileride oraların eski Türk memleketi olduğunu isbât için “Halkiyat”ın canlı vesîkalarına muhtaç olacağız. Eğer bugün o vesîkaları zabt ve kayıt edebilirsek, hiç olmazsa felâketlerimizin hâtırasını saklayabileceğiz. Bir millet için bu büyük bir tâziyâne-i intibâhtır.*¹⁹ Benzer düşünceler M. K. Atatürk tarafından da ifade edilmiş olup *Balkanları kaybetmemizde en etkili olan şeyin, bu milletlerin kurduğu ‘İslav Araştırma Merkezleri’ olduğunu isabetle* belirtmiştir.²⁰ Bu çalışma *folklor ve milliyetçilik* bahsi için önemli değerlendirmeleri de içerir. Gerek kronolojik gerekse muhteva bakımından Köprülü’nün bu çalışması folklor dairesi içerisinde bilhassa halk edebiyatı üzerine yapmış olduğu çalışmaların bir manifestosu gibidir.

M. F. Köprülü’nün hayatı, ilmi, tarihçiliği ve folklor sahası üzerinde yapmış olduğu çalışmalar üzerine birçok makale, değerlendirme ve kitap kaleme alınmış olup onun folklor sahası çalışmalarını değerlendiren araştırmaların sayısı bir hayli azdır. Bu konuda kendisinin sadece Türk Saz Şairleri üzerine yapmış olduğu çalışmaları değerlendiren bir tek eser mevcuttur²¹ Bunun haricindeki çalışmalar genel manada onun tarihçiliği üzerine yapılan çalışmalardan ibarettir.

Köprülü’nün 1913 yılında yazmış olduğu Halk Edebiyatı 1-2 makalelerinden sonra Türk halk edebiyatı türlerinden *efsane* konusunu ele aldığı makalesi *Türklerde Esâtir ve Efsane* adını taşır. Makale Tanin’de 16 Haziran 1330/1914 tarihinden yayımlanmıştır.

Türk Edebiyatında Aşık Tarzı’nın Menşe ve Tekâmülü (1915) adlı makalesinde Köprülü diğer tüm çalışmalarında yaptığı gibi irdeleyeceği konunun tarihî alt yapısına ve kaynaklarına eğilmektedir. Klasik Türk edebiyatı temsilcilerinin Türk olan halka ve onların konuştuğu Türkçeye ve karşı tezyifane sözlerden örnek veren Köprülü bu devrin şairlerinin idare

¹⁸ Köprülüzade, “Yeni Bir İlim: Halkiyat ‘Folk-lore’”, **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, s.377.

¹⁹ Köprülüzade, **agm**, s.379.

²⁰ İsmail Görkem, “Ziya Gökalp’ın Folklor Olgusuna Bakışı”, **Mehmet Eröz Armağanı**, s.207.

²¹ Fuat Özdemir, **Fuat Köprülü’nün Türk Saz Şairleri Üzerindeki Çalışmaları**, Kült. Bakanlığı. Yay.

baskısı ve zulmünden kurtulmanın tek yolunun Saray'a kapılanmak olduğunu ve *birçok âmillerin te'sirleri altında iyiden iyiye acemleşmiş olan o saray ve dâirelerde makbûl olabilmek, halkın millî zevkından bütün mânasıyla uzak ve fikrî seviyesinden çok yüksek Acem'âne eserlerle mümkündür; bunda, halka âit şeyleri fena ve aşağı görmekte, avam'a hevam(hayvan)'dan daha fazla kıymet vermeyen Orta-zaman zihniyetinin bir tecellîsi mün'akis* olduğunu ifade eder.²² Yine bu devir klasik edebiyat temsilcilerinin halk şiiri türleri ve millî veznimiz olan hece veznine karşı çok olumsuz bir tavır aldığını da ifade eder: *Karaoğlan türküsü, kayabaşlar, varsağlar, türkmâniler, hattâ sazşâirlerinin ekseriyetle kullandıkları millî hece vezni klâsik şâirleri o kadar hiddetlendirir ki, hattâ o vezni bile ancak tahkir ve tezyif maksadiyle kullanırlar.*²³ Klasik edebiyat temsilcilerinin halk şiirini ve ürünlerini bu kadar aşağılamalarına rağmen halkın kendisinden doğmuş şiire ve anlatılara çok düşkün olduğunu belirten Köprülü özellikle IV. Murad devrinden sonra saz şairlerinin çoğaldığını ve İmparatorluğun dört bir yanına dağıldığını, özellikle Hicrî XI. asırda Osmanlı sahası âşıklarının *altın devrinin* olduğunu ifade eder: *'Âşıklar her tarafta çoğalmış, Celâlîler arasında, yeniçeri, levend, sipahî ocaklarında yetişen birtakım Âşıklar'ın eserleri her tarafa yayılmıştı. Büyüklerin dâirelerinde mutlak çoğürçüler bulunduruluyor, hatta onların şöhet ve mahâreti büyükler arasında rekâbeti celbediyordu.*²⁴ Yine IV. Murad devrinin Demiroğlu, Molla Hasan, Köroğlu, Gedâ Muslu, Kara Fazlı, Celeb Kâtibî, Sarı Mukallid, Celeb Gedâyî, Hâkî, Turabî gibi meşhur İmparatorluk çoğürçülerinin isimlerini de sıralamıştır.²⁵ 17. yy.dan sonra yalnızca halk arasında değil saray içinde bile âşık tarzına bir alakanın doğup geliştiğini söyleyen Köprülü buna rağmen klasik şâirlerin âşık tarzına olan kızgınlıklarının da hâlâ devam ettiğini belirtir. Bu olumsuz tavır Nedîm'den sonra yumuşamış hatta bir kısım şair halka ve onun zevkine temayül etmeye başlamıştır. Nedîm, Enderunlu Vâsıf, Fâzıl Bey, Şeyh Gâlib bu isimlerden en mühimleridir. Bu tarihî arka planın meydana getirdiği tutum, şahıslar, temsilciler ve algıdan sonra bu tür edebî tür veya dönem incelemelerini yapan edebiyat tarihçilerinin takınması gereken tavidan bahseden Köprülü bu makalenin son sayfalarında "edebiyat sosyolojisi" dersi vermektedir.²⁶

Araştırmacı Hanefi Palabıyık'ın *Ord. Prof. Dr. Mehmed Fuad Köprülü'nün Tarihle İlgili Eserleri ve Değerlendirmeler* başlığı altında değerlendirdiği²⁷ ve Köprülü'nün yirmi sekiz gibi –eserin muhtevasına bakılacak olunursa- çok genç bir yaşta kaleme almış olduğu *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (1918) adlı kitabı aslında sosyal bilimlerin birçok disiplinini bir araya getirerek Türk tarihçiliği alanında olduğu kadar Türk halk bilimi ve Türk halk edebiyatı alanlarında da önemli bir yerde olan eseri gerek Türkiye sahasında gerekse de Batı

²² Köprülü, "Türk Edebiyatında Âşık Tarzı'nın Menşe'i ve Tekâmülü", *Edebiyat Araştırmaları* 1, s.198.

²³ *Agm*, s.203.

²⁴ *Agm*, s.203-209.

²⁵ *Agm*, s.212.

²⁶ *Agm*, s.226-238.

²⁷ M. Hanefi Palabıyık, *Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü'nün İlmî Hayatı ve Tarihçiliği*, s.116-117.

ilim dünyasında önemli yankılar uyandıran bir eserdir. 1918 yılında tamamlanan eseri yalnızca tarih veya halk bilimi temelinde değerlendirmek eserin kıymetine haksızlık etmek olur. Çalışma sosyal tarih alanında ancak folklor/halk edebiyatı temelinde şekillenen Türkistan ve Anadolu sufiliği üzerine Hoca Ahmed Yesevî ve Yunus Emre merkezinde kaleme alınmış ilk ve en mühim eserlerden biridir. Ahmet Yaşar Ocak'ın eser hakkındaki değerlendirmesi ise kitabın fikrî ve usûl zeminini özetler niteliktedir: *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar isimli kitabının birinci kısmı her ne kadar görünüşte Ahmed-i Yesevi'ye, ikinci kısmı Yunus Emre'ye tahsis olunmuşsa da, esas itibariyle kitap bir bütün olarak, Osmanlı dönemi de dahil, Türk sūfiliğinin ilk sentetik genel tarih tecrübesi sayılabilir. Kitaba bu hüviyetini veren, en az metinleri kadar önemli ve vazgeçilmez olan uzun dipnotlarıdır. Bu dipnotlar, kaynaklar hakkındaki tenkitli bilgilerin yanında pek çok önemli meseleyi gündeme getirir, analize tabi tutar ve tartışır.*²⁸

Alman bilim adamı Franz Babinger'in 1921'de *Der Islam in Klein Asien* adıyla ders notlarının bir dergide makale hâline getirilip önce Almanya'da daha sonra da tercüme edilerek Türkiye'de yayımlanması üzerine M.F. Köprülü eleştirel bir cevap niteliğinde olan *Anadolu'da İslamiyet, Türk İstilasından Sonra Anadolu Tarih-i Dînîsine Bir Nazar ve Bu Tarihin Menba'ları* adıyla 1922 yılında bir makale yazmış olup bu daha sonra kitap hâlinde neşredilmiştir. Eseri hazırlayan halkbilimci M. Ergun'un ifadesiyle bu çalışma Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar'ın devamı niteliğindedir.²⁹ Alt satırlarda bahsedeceğimiz *Türk Tarih-i Dînîsi* adlı eser gibi halk inançları bağlamında değerlendireceğimiz bu hacimli makale 11. yüzyıldan sonra Türkiye sahasında gelişen tasavvûfî akım, ortaya çıkan tarikatler Moğol ve Timur akınlarının yarattığı sonuçları ele almaktadır. Bu konuların ele alınması sırasında da asıl gaye Babinger'in bazı iddialarına cevap vermektir.

Türk Edebiyatı'nın Ermeni Edebiyatı Üzerindeki Te'sirleri (1922) makalesinde Köprülü, Türk âşıklık geleneğinin Ermeni edebiyatına yaptığı yoğun etkiyi âşık tarzı şiir geleneği temelinde ele almıştır. Köprülü'nün bu çalışmayı ele almasının asıl sebebi, Ermeni âşıklık geleneğinin Türk âşıklık geleneğini çok büyük derecede etkilediğini ve asıl kaynağın Ermeni âşıklık geleneği olduğunu savunan Arşak Çobanyan'ın 1906 yılında basılmış olan *Ermeni Âşıkları* adlı eseridir. Bu sebeple makale bu esere yazılmış bir reddiye niteliğindedir. Konuyla alakalı çok ayrıntılı bilgiye sahip olmadığını âlimin kendisi de itiraf eder: *Ermeni edebiyatı hakkında maatteessüf hiç malûmatım olmadığı cihetle, Ermeni Âşıkları hakkında başka tedkikler yapıp yapılmadığını Çobanyan tarafından yürütülen mülâhazaların o hususta şimdiye kadar yapılan araştırmaların muhassılası mı, yoksa doğrudan doğruya kendi fikri mi olduğunu iyi bilmiyorum.*³⁰ Çalışma dört alt başlıktan oluşmaktadır. İlk bölümde Ermeni âşıklık geleneği içerisinde *aşug* adı verilen icracılar ve eserleri hakkında Köprülü'nün verdiği

²⁸ Ahmet Yaşar Ocak, "Fuad Köprülü, Sosyal Tarih Perspektifi ve Günümüz Türkiye'sinde Din ve Tasavvuf Tarihi Araştırmalarında 'Tarihin Saptırılması' Problemi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 3, s.223.

²⁹ Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, s.9.

³⁰ Köprülü, "Türk Edebiyatının Ermeni Edebiyatı Üzerindeki Te'sirleri", *Edebiyat Araştırmaları* 1, s.240.

bilgiler aslında Anadolu sahası âşıklık geleneğinin bir kopyası niteliğindedir. Zaten sırf bu parçada anlatılanlar aslında hangi geleneğin birbirinden etkilendiği konusuna bir açıklık getirmektedir. İkinci bölümde ise daha ayrıntılı bir şekilde “âşıklar ile aşuglar” arasındaki benzerlikler anlatılır. Üçüncü başlıkta Türk-Ermeni siyasi ve fikrî ilişkileri, dördüncü ve son başlıkta ise bazı Ermeni aşugları ve onların şiirlerinden birkaç örnek sıralanmıştır. Bu aşuglar arasında Mesîhî-i Ermeni, Mirza Can ve Sarkis Zeki vardır. *Netice* kısmında ise asıl etkilenmenin Ermeni aşugluk geleneği tarafında olduğu sosyal, siyasi ve geleneksel kültür bağlamında açıklanmıştır.³¹

Köprülü 1923 yılında Paris'te düzenlenen *Beynelmilel Tarih-i Edyân Kongresi*'nde *Eski Türklerde Dinî-Sihri Bir Anane: Yat veya Yağmur Taşı* başlıklı bir bildiri sunar. Burada *eski Türk dinî hayatı hakkında pek az bilgimiz olduğundan, halbuki muhtelif Çin, Arap ve Fars kaynakları taranacak olursa bu konuda da oldukça malumat derlenebileceğinden bahsetmektedir. Buna örnek olarak da ele aldığı konu hakkında bilgiler vererek, 'Kam' denen Türk şamanlarının yağmur, kar ve dolu yağdırmak için kullandıkları bir taştan bahsederek, bunun İslâmiyet sonrası yağmur duasındaki tesirlerine ait kaynakların verdiği bilgilerden bahseder.*³²

M. F. Köprülü'nün *Türkler'de Halk Hikâyeciliğine Âit Maddeler: Meddahlar* (1925) çalışmasında *halk edebiyatına karşı beslenen derin hor görme ve küçümseme sebebi*³³ derken 1912 öncesi şahsi tutumunu es geçmektedir. Köprülü bu çalışmasındaki amacını şu sözlerle açıklamıştır: (...) *bu makalede, meddahlığın eski Türk hayatında ve Arap ve Acemler'de kendini nasıl gösterdiğini kısa bir sûrette anlattıktan sonra, Anadolu Türkleri arasında bunun ne gibi safhalardan geçtiğini ve ne gibi tanınmış şahsiyetler yettiğini –tabii, elimizdeki vesikaların yeterliği nisbetinde –izaha çalışacağız.*³⁴ Arap ve Acem kültürlerinde bu işi yapan kişilerden bahsettikten sonra Türklerde İslamiyet'in tam anlamıyla yerleşmesinden önce halk hikâyesi anlatıcılığının *ozanlar* tarafından yapıldığını belirten Köprülü bunun sonraki dönemlerde *âşıklar* veya *saz şâirlerine* devrolduğunu belirtir. M. F. Köprülü, Türk halk hikâye ve *menkabe* konularının kaynağını üç yere bağlamaktadır. Bunlar, eski Türk sözlü geleneğinden (Dede Korkut boyları, Köroğlu, Manas vd.) gelen konular, İslamî gelenekten devreden dinî konular (Mevlid, Battal Gazi Hikâyeleri, Hazret-i Ali Cenklere, Kербela hadisesi vd.) ve İran etkisiyle Türk kültür hayatına dâhil olan dinî veya lâdinî konular (Kelile ve Dimne, Şehname) olup on üç ve on dördüncü yüzyıllarda Anadolu'da ekseriyetle ikinci ve üçüncü maddelerdeki konuların halka hitap ettiğini belirtir.³⁵ Anadolu'da bilhassa saraylarda görülen kahramanlık içerikli hikâyeleri anlatan kıssahanlara XV. yy.dan itibaren *meddah da* denmeye başlandığını belirten Köprülü, bu tabirin XVII. yy.dan sonra daha bir yaygınlık

³¹ Köprülü'nün bu çalışmasından sonra mezkûr konu ile ilgili bir diğer çalışma Prof. Dr. Fikret Türkmen'e aittir. Bkz. Türkmen:1992.

³² Palabıyık, *age*, s.147.

³³ Köprülü, “Türkler'de Halk Hikâyeciliğine Âit Maddeler: Meddahlar”, *Edebiyat Araştırmaları* 1, s.362-363.

³⁴ *Agm*, s.362.

³⁵ *Agm*, s.366, 371.

kazandığını da ekler.³⁶ Köprülü, meddah teriminin kullanım sahalarını ve kısa tarihçesi hakkında bilgiler verdikten sonra Osmanlı Türkiyesinde özellikle de Sultan II. Murad ve sonraki bazı padişahların dönemindeki meddahlık geleneği ve temsilcilerinden de bahseder. II. Murat, II. Mehmet III. Murat devrindeki meddahlardan ayrıntılarıyla bahseden Köprülü 18. ve 19. yüzyıllardaki meddahlık geleneği hakkındaki bilgilerin azlığından dem vursa da yine birçok temsilcinin isimlerini sayar.

M. F. Köprülü'nün öğrencilerinin tuttuğu notlar esasında meydana gelen ve 1925 yılında basılan *Türk Tarih-i Dinîsi* adlı eser, çalışmayı hazırlayan M. Ergun'un da belirttiği gibi âlimin *yazmak istediği Türk din tarihiyle ilgili eserinin ilk hâli* düşüncesi hâsıl olmaktadır.³⁷ İki ana bölüm (İslamiyetten Evvel Türkler ve Kable'l İslam Türk Medeniyeti), Umumî İndeks ve Haritalar'dan oluşan eserde bu çalışmayı alakadar eden kısım İslamiyet öncesi ve sonrası Türk halk inançları ve Türklerin inandıkları dinler üzerine yapılan değerlendirmelerdir. Türklerin eski dini/inancı Şamanizm, bunların haricinde Türklerin etkilenmiş oldukları Mazdeizm, Budizm ve Hıristiyanlık gibi dinler ile birlikte Türklerin İslam inancına dâhil olmalarından sonra gelişen kültürel siyasi hayattır. Eserde *Kable'l-İslam Türklerde Dinî Sistemler* ana başlığı altında anlatılan *Şamanizm* bölümü ilgi çekicidir.³⁸ Bunların yanında eski Türk halk edebiyatı ürünleri hakkında da bazı noktalara dikkat çekilmiş bunlar İkinci Bölüm'ün *Fikir Hayatı* ana başlığı altında *İlk Şiirler ve İlk Şairler, İlk Sihirbaz-Şairlerin İçtimâî Ehemmiyetleri, Türk Ordularında ve Saraylarda Ozanların Mevkiî ve Ehemmiyeti, İlk Şiir Mevzular ve Sagu: Mersiyeler* başlıklarını taşımaktadır.³⁹ Bahsettiğimiz son alt başlıklar Köprülü'nün 1930 yılında yazacağı *V.-XVI. Asırlarda Türk Şâirleri* başlıklı makalenin de müsveddelerini oluşturmaktadır.

İlk baskısı 1926'da yapılan *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eser üzerine M. H Palabıyık *sadece 'edebiyat' değil, aynı zamanda siyasi, medeniyet ve kültür tarihinden ibarettir.*⁴⁰ derken Ayhan Bıçak eseri *Türk tarihini, edebiyat üzerinden bütünlüklü bir şekilde kurmaya çalışmıştır* şeklinde tarif eder.⁴¹ Gerçekten de eserin içeriğinin hazırlanması sırasındaki usul öncelikle devrin siyasi, toplumsal ve ekonomik şartlarını göz önüne koymak ve daha sonra bu unsurların akabinde oluşan edebî çevre ve yaratmalar hakkında bilgi vermekten ibarettir. Çalışma dokuz bölümden oluşmuş, İslamiyet Öncesi ve İslami Devir Türk edebiyatı ve ürünleri hakkında bilgi verilirken Arap ve Fars edebiyatına da temas edilmiştir. Köprülü eserinde Türklerin ortak devir edebiyatlarının yanı sıra Doğu Türklüğüne ait Çağatay Edebiyatı hakkında da bilgiler vermiştir. Genel manada bir edebiyat tarihi hacminde olan eserde bizleri asıl ilgilendiren söz konusu dönemlerde vücut bulmuş halk edebiyatı ürünleridir. Köprülü'nün bu eser içinde temas ettiği halk edebiyatı türlerini konu başlıkları içerisinde şu şekilde sıralamak mümkündür:

³⁶ Agm, s.371-372.

³⁷ Köprülü, age, s.14.

³⁸ Age, s.55-65.

³⁹ Age, s.53-54.

⁴⁰ Palabıyık, age, s.123.

⁴¹ Ayhan Bıçak, *Türk Düşüncesi II Kaygılar*, s.428.

Halk Şiiri: Eski Türk şiir geleneğinde *didaktik* şiirlerin epey geniş bir yer tuttuğundan bahseden Köprülü kısmen “*darb-ı mesel*” mahiyetini taşıyan bu parçaların kavmî Türk ahlâkının dayandığı esasları göstermek bakımından da çok değerli olduğunu belirtir.⁴² Bu şiirlerin şekli yapısının millî vezin yapısına uyması da ayrıca büyük önem taşımaktadır. Türk halk şiirinin ilk dönemlerine değinen M. F. Köprülü yine bu ana başlık altında eski Türk şiirinin vezin, ilk şekiller (*sagu, koşuk*), nazım birimi, kâfiye konularına da değinir.⁴³ On birinci yüzyıla ait *Kutadgu Bilig* adlı eserdeki halk edebiyatı unsurlarına eserin şu özelliklerinde rastlar: *Şekil bakımından “Kutadgu Bilig”de eski halk edebiyatı an’anesinden kalan başlıca hususiyet, eserin umumiyetle yazıldığı mesnevî tarzı arasında “şiir” veya “mani” adı altında – yalnızca üçüncüsü serbest kafiyeyle olmak üzere– dört mısralık kıt’alara –tam 173 yerde– tesadüf edilmesidir; işte bu, yukarıda izah ettiğimiz gibi (dördüncü bölüm, 11. paragraf) halk edebiyatımızın belli bir hususiyeti olan “kıt’a” tarzının bir devamından ibarettir ki, Acem mesnevîlerinde buna asla tesadüf olunamaz.*⁴⁴ Yine ayna asra ait bir diğer eser olan Edib Ahmed Yükneki’nin *Atabet’ül-Hakâyık* eserinde tespit ettiği halk edebiyatı unsurlarını şöyle irdeler: *Bu baştaki manzûmeler müstesna olmak üzere, bütün eser, birbirinden kafiyece müstakil “Dörtlük” şeklinde yani eski “Mâni-Tuyuş” vadisinde yazılmıştır ki, bu cins dörtlüklere “Kutadgu Bilig”de çok defa tesadüf ettiğimizi ve bunun eski halk edebiyatımızdan gelen pek kuvvetli bir edebî an’ane olduğunu anlatmıştık (Dokuzuncu bölüm, 21. paragraf). İşte yalnız bu husustadır ki “Atabet-ül-Hakâyık” halk edebiyatı tesirini “Kutadgu Bilig”den daha açık ve kuvvetle göstermektedir.*⁴⁵ On üçüncü yüzyıl Türkiyesindeki halk edebiyatı üzerinde duan M. F. Köprülü bu döneme ait din dışı yani *lâdinî* edebiyat üzerinde de durmuştur. Bunların türkü, türkmânî, varsağı gibi kökenlerine dayanan isimlendirmelerle oluşanları olduğu gibi koşma, deyiş ve kayabaşı gibi örneklerin de bulunduğunu belirten Köprülü, *bu eski halk mahsullerinden bize bir şey intikal edemediği gibi, bu cins eserler yazmakla şöhret kazanmış, o asır halk şairlerinden yani ozanlardan hiçbirinin isminin bilinmediğini* belirtmiştir.⁴⁶ Bu türlerin aralarındaki farkın tamamen şekil ve ezgilerine bağlı olduğunu belirten Köprülü *bütün bunların “dörtlük”lerden yani “mânî” dediğimiz dört mısra’lık parçaların birbirine eklenmesinden vücûda geldiği pek açıktır ... der ve mânî ile koşma hakkında türe ait şekli ve tarihî bilgiler verir.*⁴⁷

Destan: Türk Edebiyatı Tarihi adlı eserinin üçüncü bölümü yalnızca destan türüne hasredilmiştir. Türk destanlarını, Fuad Köprülü, *Millî Türk Destanı, Yaradılış Ustûresi, Eski Türk veya Hiyung Dairesi, Göktürk Dairesi* ve *Netice* başlıklarıyla açıklamış olup üzerinde durduğu destanlar çoğunlukla İslamiyet Öncesi Türk Destanlarıdır. Yine aynı eserin *Dokuzuncu Bölümündeki Halk Edebiyatının Devamı* başlığında Manas destanından da bahseder. *Doğu Tiyenşan’dan tâ Kırım’a kadar bütün Türk sahalarında, hatta Çungarya’da, Kuzey Kaf-*

⁴² Köprülü, *Saz Şairleri I-V*, s.102.

⁴³ *Age*, s.102-105.

⁴⁴ Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s.196.

⁴⁵ *Age*, s.203.

⁴⁶ *Age*, s.293.

⁴⁷ *Age*, s.293-294.

kasya'da, Anadolu'da hatırası yaşamış en büyük kahraman olarak zikrettiği Manas ve onun kahramanlıklarının anlatıldığı Manas destanının kısaca konusuna değinen Köprülü, Manas Destanı'nın tarihî boyutlarından da bahseder. Destanın varyantları, şekil özellikleri, icra çevresi anlatılan diğer unsurlarıdır.⁴⁸ Büyük Moğol hükümdarı Cengiz Han'ın Türk Dünyası üzerindeki tahakkümü devrinde gelişen ve bilhassa destan türünde yoğunlaşan *Moğollar Devrinde Türk Edebiyatı* başlığında M. F. Köprülü, Cengiz Han etrafında oluşan kahramanlık temalı halk anlatımları ve bunların çevresinde gelişen *Cengiznâme* geleneğinden bahseder.⁴⁹ Teşekkül sebepleri ve varyantları üzerinde durduktan sonra destanın özetini verir.⁵⁰ M. F. Köprülü'nün *Türk Edebiyat Tarihi* adlı eserinde *Selçuklular Devrinde Türk Edebiyatı* başlığı altında destan türü ile ilgili *Köroğlu ve Dede Korkut* anlatımlarına temas edilir. *Halk Edebî An'anelerinin Devamı: Köroğlu ve Dede Korkut* başlığı altında Selçuklu dönemi hükümdarlarının batı mecralı olmak üzere gönderdikleri Oğuz akıncı kuvvetlerinden ve bunların kahramanlıklarının anlatıldığı destan parçalarından bahseden Köprülü, *işte bedî'î ve cengâverâne hislerini ozanların kopuzlarla terennüm ettikleri eski halk destanlarından, canlı Oğuz rivayetlerinden alan bu göçebelerle birlikte Köroğlu menkıbesi gibi eski millî destan parçalarının Azerbaycan ve Anadolu sahalarına geldiğini ve yüzyıllarca yaşadığını görüyoruz. (üçüncü bölüm, 12. paragraf) Tıpkı bunun gibi, meselâ Dede Korkut an'aneleri de bu büyük göçlerle beraber batıya doğru yayılıyordu* demektedir.⁵¹

XV. yy. Çağatay Edebiyatı dairesindeki destani edebiyatın anlatıldığı bölümde Köprülü on dördüncü yüzyılda Emir Timur'un gösterdiği cengâverlik ve yaptığı fütuhatlar karşısında halkın aynı Cengiz zamanında vücuda getirdiği gibi bir destani mahiyette kahramanlık anlatımları oluşturduğunu söyler. Bilhassa Timur'un Tohtamış, Tohtamış'ın da İdige arasındaki muharebelerinin etrafında bir İdige Destanı'nın oluşturulduğunu belirtir. Bu mücadele *Altınordu sahasında İdige etrafında bir "halk destanı" vücuda getirmiş ve bu destan da sonradan hemen hemen bütün Orta Türkler arasında yayılmıştır* demektedir.⁵² Köprülü bundan sonra bu destanın farklı adlarla yayılmış varyantlarından bahseder. Destanın derlendiği Türk boyları arasında Sibiryâ Tatarları ve Başkurtlar olduğu gibi Osetin, Çeçen ve İnguş gibi Kafkas halkları da yer almaktadır.⁵³ Aynı bölgenin bir diğer destani yaratması olan Edige destanından da söz eden Köprülü anlatının yayılma sahaslarını ve bir özetini verir.⁵⁴

Diğer Türler: Yine aynı eserin *Dokuzuncu Bölümündeki Halk Edebiyatının Devamı* başlığında *Divanü Lugâti't-Türk'teki Manzûmeler* kısmında DLT'deki Alp Er Tunga için söylenen ağıttan söz açar. Bunlarla birlikte Kaşgarlı Mahmud'un Köprülü'nün Cücü şeklinde belirttiği bir şairden bahsettiğini ifade etmesi ile birlikte *mevzuları bakımından, bu manzûmeler arasında mersiyeler, cenk hikâyelerinden ilham alınmış olan av şiirleri, aşk ve şarap*

⁴⁸ Age, s.183-186.

⁴⁹ Konu hakkında bkz. İnan 1998:198-203 // 204-206; Ivanics-Usmanov: 2002; Şişman:2009.

⁵⁰ Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s.258-259.

⁵¹ Age, s.217.

⁵² Age, s.339.

⁵³ Age, s.339-340.

⁵⁴ Age, s.341-343.

şiipleri, hikmetler ve darb-ı meseller, ayrıca büyüklere verilen “koşuk:kaside”lerin bulunduğundan da söz eder.⁵⁵

Türk Edebiyatı Tarihi adlı eserde işlenen bir diğer tür de *sağudur*. Bu türü ayrı bir başlık altında ele alıp *önceleri yuğ'larda, umumî toplantılarda –ilk zamanlarda sırf dinî, sonraki devrelerde daha çok bedîf bir gaye gözetilerek- “Kopuz”ların eşliğinde terennüm olunan “mersiyeler” eski Türk şiirinin belki en mühim kısmı* şeklinde niteleyen M.F. Köprülü türün icracılarından ve içeriğinden de bahsettikten sonra destan türü ile yaptığı kıyas ile bunun önemini bariz derecede ortaya koyar: *Falan veya filan şahsın değil bütün bir kavmin yaygın hislerini aksettirdiği için, bu mersiyeler âdetâ bir nevi “destan” mahiyetini gösterir. Onda ifade edilen keder yalnız şairin değil, bütün cemiyetin malıdır. Şair kahramanın menkıbelerini inşad ederken kendi hayallerinden ziyade halkın müşterek ve umumi hislerini nakleder*⁵⁶

Türk Edebiyatı Tarihi adlı eser içerisinde bir bölümü teşkil eden yine aynı eserin *Dokuzuncu Bölümündeki Halk Edebiyatının Devamı* başlığında *Divanü Lugâti't-Türk'teki Manzûmeler, Edebî Nev'iler: Mersiye, Destan, Av Şarkıları, Aşk ve Şarab Şiipleri ve Manas Destanıdır*. Yine aynı bölümün *Edîb Ahmed ve Atabet'ül-Hakâyık* başlıklı yazısında bu eserdeki halk edebiyatı tesirleri incelenmiştir. Onuncu bölümde bulunan *Anadolu'da Türk Lisan ve Edebiyatı* ana başlığının alt başlıklarından ikisi *Halk Edebiyatı* ile *Halk Edebiyatında Dinî ve Millî Unsurlar* başlığını taşır.

Kadim Türk bayramı Nevruz hakkında da bir makalesi olan Köprülü'nün bu çalışması *Hayat* dergisinin 1927 yılı 18. sayısında yayımlanır: *Nevruz'un millî bir bayram olarak eski İran'da kutlandığını, İslamiyet'ten sonra da bu kutlamanın devam ettiğini, Şii mezhepli Türklerin de buna uyduklarını ifade eder. Nevruz hakkında çeşitli kaynakların bilgi verdiğini söyledikten sonra, Burhân-ı Kâtî'nin verdiği uzun malumatı nakleder. Daha sonra Nizâmülmülk'ün 'Siyasetname'si ile Gazali'nin Nasîhatu'l-Mulûk'ündeki ilgili bilgileri de verir. III. Ahmed'in Safevî sefiri Dürrî Efendi'nin, Safevî sarayında izlediği Nevruz merasimi hakkında anlattıklarını naklederek konuyu bitirir.*⁵⁷

Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri (1928) başlıklı makalesinde Köprülü, doğrudan doğruya halk edebiyatına temas etmemektedir. Çalışmada Klasik Türk edebiyatı devrinde bazı şairlerin başlatmış olduğu *sâde ve terkipsiz lisan cereyanı*ndan bahsedip bunların örneklerini verdikten sonra Tanzimat dönemindeki Ziyâ Paşa-Şinasî-Nâmık Kemal mektebinden ve bunların Tanzimat dönemindeki dili sadeleştirme çabalarından bahseder.⁵⁸

V.-XVI. Asırlarda Türk Şâirleri (1930) adlı makalesinde M. F. Köprülü halk şiiri ve halk şairliği geleneğini Hun Türk hükümdarı Attila'ya kadar götürmektedir. Batılı kaynakların bahsettiğine göre *Attila'nın ordusunda şâirler ve mızıkacılar vardı; onun ziyafetlerinde bu şâirler, Attilâ'nın kahramanlıklarına, zaferlerine dâir inşâ ettikleri şiirleri okurlardı.*⁵⁹

⁵⁵ Age, s.183.

⁵⁶ Age, s.101.

⁵⁷ Palabıyık, age, s.160-161.

⁵⁸ Köprülü, “Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri”, *Edebiyat Araştırmaları* 1, s.271-315.

⁵⁹ Köprülü, “V.-XVI. Asırlarda Türk Şairleri”, *Edebiyat Araştırmaları* 1, s.157.

Bundan sonraki Köktürk, Uygur ve Kırgız Türklerinde yapılan eğlencelerde de şiirler okunduğundan bahseden Köprülü sadece eğlenceli ortamlarda değil *mâtem merâsimlerinde de bu halk şâirlerinin yerinin* çok önemli olduğunu belirtmiştir.⁶⁰ Geleneğin İslamiyet'ten sonra da devam ettiğinin tarihî kayıtlarda görülebileceğinden söz eden Köprülü Selçuklulardan itibaren Türkiye Türklerinde de mevcut olduğunu ifade etmiştir.

M. F. Köprülü'nün, 1932-1934 yılları arasında Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu'nun idaresinde üç cilt ve 36 sayı olmak üzere, 1954 yılında ise 37. ve tek sayı olmak üzere çıkarılan *Azerbaycan Yurt Bilgisi* adlı dergi de çıkan yazılarından üçü *Dede Korkut Kitabına Ait Notlar* ana başlığı şeklinde bir üçleme hâliyle yayımlanmıştır. Bunlardan ilki *Altın Küpeli Oğuz Beyleri* alt başlığında olup Türk hükümdarlarında da görülen küpe ve/veya halka takma âdeti hakkında tarihî malumat veren Köprülü, İraniyat ve İsrailiyatta buna dair kayıtlar olduğunu belirttikten sonra Türk tarihindeki ilk örneği Çin kaynaklarına dayanarak Yenisey Kırgızlarından verir. Selçuklu, Altın Ordu, Kara Koyunlu, Ak Koyunlu, Timurular ve Osmanlılarda da bu âdetin mevcudiyetinden bahseder. En eski devirlerden başlamak üzere yakın zamanlara gelinceye dek bu âdetin bir aitlik, kölelik alameti olduğundan bahseden âlim, Dede Korkut boylarında geçen *altın küpeli Oğuz beyleri* tabirinin ise anlatıların geçtiği coğrafyada hüküm süren Ak Koyun ve Kara Koyun beylerinin de bu âdete sahip olmaları tarihsel gerçeğinden yola çıkarak bu anlatının tarihî gerçekliği üzerinde durmuştur.⁶¹ Köprülü'nün bu silsile içindeki ikinci yazısı *Başa Dönmek, Aynalmak* alt başlığını taşır. Yazar bu tabirin bulunduğu Dede Korkut Kitabı'ndaki *baş a çevirmek* tabiri üzerinde durur. İfadenin bilhassa Azerbaycan sahasındaki kullanım sıklığından bahsettikten sonra aynı anlama gelen ve Türkistan, İdil-Ural ve Moğolistan sahasında sıkça kullanılan "aynalamak" tabirini de ele alır. Çalışmanın sonunda Köprülü, söz konusu âdetin şamanlıktan gelen bir pratik olup müslim veya gayrimüslim birçok Türk sahasında dinî ve sosyal sahada sıkça uygulandığını ifade eder.⁶² Köprülü'nün bu ana başlık altındaki son makalesi *Ozandır*. Ancak söz konusu makale 1934 yılında *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar* adlı çalışmada yeniden yayımlanmış olup sebebini Köprülü şöyle açıklamıştır: *Bu yazı, ilkönce Azerbaycan Yurt Bilgisi mecmuasında (Nu. 3 s. 138-140,⁶³ 1932) neşrolunmuştur. Bu def'a basılırken epeyi yeni ilâveler yapıldı* (Köprülü 1989e:131, 1 nulu dipnot). Biz söz konusu makalenin tanıtımını aşağıdaki satırlarda yaptığımız için bu *ilavesiz* çalışma üzerinde yeniden durmayıp yalnızca künyesini vermekle yetineceğiz.⁶⁴

⁶⁰ Agm, s.159.

⁶¹ Köprülüade, "Dede Korkut kitabına ait notlar I Altın Küpeli Oğuz Beyleri", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, C. 1, S.1, 1932, s.17-21.

⁶² Köprülüade, "Dede Korkut kitabına ait notlar II Baş a dönmez, Aynalmak", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, C.1, S.2, 1932, s.84-91.

⁶³ Buradaki sayfa sayıları Köprülü tarafından yanlış verilmiş olup makale 133 ile 140. sayfalar arasında bulunmaktadır.

⁶⁴ Köprülüade, "Dede Korkut kitabına ait notlar III Ozan", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, C.1, S. 2,1932, s.133-140.

Ozan kavramı M. F. Köprülü tarafından ilk kez 1934 yılında *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkındaki Araştırmalar* adlı çalışmada ele alınmıştır. Devrin imkânları dâhilinde Batı, Rus ve diğer Doğu kaynaklarından faydalanan M. F. Köprülü batı ve doğu Oğuzları arasında gerek yazılı gerek sözlü kültürde kelimenin hangi anlamlarda kullanıldığı üzerinde yazılı ve sözlü kaynaklardan yararlanarak açıklamalar getirmiştir. Anadolu sahasında *ozan* kelimesinin pek de olumlu bir şekilde kullanılmadığını görmekteyiz, genel olarak *geveze*, *boş laf söyleyen kimse* olarak karşılanmıştır. Halk şairi şeklindeki müspet anlamından menfi bir anlama geçmesini M. F. Köprülü şöyle yorumlar: *Osmanlı yazıcılarının XV. asır sonlarından başlayarak, bu sözü tezyif makamında kullanmaları görülüyor ki, halk arasında yayılmış ve kelime eski manasını ve kıymetini kaybetmiştir.*⁶⁵ Batı Oğuzlarında kelime belirli bir yüzyıldan sonra bu şekilde kullanılmış iken Doğu Oğuz - Azerbaycan sahasında *ozan kelimesinin bu sahada XVI-XV. asırlarda halk şair-musikişinası manasına kullanıldığını açıkça göstermektedir*⁶⁶ Köprülü, Azerbaycan sahasında bazı *ozan* kullanımlarının icracı anlamının yanı sıra bir müzik aleti olarak da bulunduğunu ifade eder.⁶⁷ Bununla birlikte *ozanların sadece icracı sıfatlarıyla değil Dede Korkut boylarında da geçtiği şekliyle alpların bir özelliği olduğu da belirtilmektedir. Bir diğer Doğu Oğuz grubu olan Türkmenlerde ise kelimenin hatırlanmadığını bunun yerine Anadolu ve Azerbaycan sahasında nasıl ki *ozan* yerine *âşık* kelimesi yaşıyorsa, *baksı* kelimesinin yaygın olduğunu belirtir. Bununla birlikte araştırmacı bir diğer mühim eseri olan *Türk Saz Şairleri*'nde *Ozan* müstear isimli bir 16. yy. şairinin dört dörtlükten oluşan bir şiirini vermiştir.⁶⁸ Köprülü çalışmasının sonunda verdiği örneklerin de ışığında kelimenin "önce gelmek, ileri geçmek" anlamlarına gelen *oz-* fiilinden türediğini iddia ettikten sonra bu meselede asıl çalışacak kimselerin dilciler olduğunu söyler.*

Yine Köprülü'nün ilk sayısını 1935 yılında Türkiyat Enstitüsü yayınları arasında çıkarttığı ancak ikinci bir sayısının neşredilmediği çalışması *Türk Halkedebiyatı Ansiklopedisi*'dir.⁶⁹ (Köprülü 1935). Bir sayı çıktığını belirttiğimiz çalışma Aba-Abdal Musa maddelerini ihtiva etmekle birlikte M. F. Köprülü'nün kaleme aldığı birçok madde başı vardır. Âlimin yazdığı bu madde başları müellifin ismi olmadan yazılmış olup buna sebep çalışmanın girişindeki notta belirtilmiştir.⁷⁰ Az sayıdaki diğer makale yazarları H(üseyin) Nihal (Atsız) ve Abdülkadir (İnan)'dır. Atsız'ın yazdığı madde başı *Aba*, Abdülkadir (İnan)'ın yazdığı madde başları ise *Abası* ve *Abay* maddeleridir. Diğer yani M. F. Köprülü'ye ait olan makaleler ise şunlardır: *Aba*, *Aba Açığı*, *Abaçı*, *Âbâdî*, *Aba Han*, *Abahay Arı*, *Abak*, *Abakan*,⁷¹ *Abakay*,

⁶⁵ Köprülü, "Ozan", *Edebiyat Araştırmaları* 1, s.137.

⁶⁶ *Agm*, s.138.

⁶⁷ *Agm*, s.139.

⁶⁸ Köprülü, *Türk Saz Şairleri I-V*, s.104.

⁶⁹ Köprülü, *Türk Halkedebiyatı Ansiklopedisi*, Burhaneddin Matbaası, İstanbul, 1935.

⁷⁰ İmzasız makaleler M. Fuad Köprülü'ye aittir.

⁷¹ M.F. Köprülü'nün bu makalesi Türkiye Türkolojisinde Abakan Tatarları (Türkleri) yani günümüzdeki ismiyle Hakas Türkleri ve özet halinde sözlü edebiyatları hakkında verilen ilk bilgilerdir. Bundan sonraki yayın Abdülkadir İnan'ın Bozkurt dergisinde kaleme aldığı *Sagay Türkleri (Abakanlılar)* adlı çalışmadır.

*Abakay Kattır, Abakı, Abak Kerey, Abaklı, Abalak, Aba Sopi, Aba Tös, Aba Tura, Abav, Abaza, Abaza Destanı, Abaza Hasan, Abbas I, Abbas (Âşık Tufarganlı), Abbas (Bayat), Abbas (Molla), Abbas (Zegenli), Abbaskulu Ağa, Abbas Paşa Türküsü, Abdal, Abdal (yaşadığı zaman belli olmayan bir saz şairi hakkında bir makale), Abdal (Zamanı belli olmayan bir Azeri Türk şairi), Abdal (yahut Abdal oğlan), Abdal Bekci, Abdal Kumral, Abdal Mehmed, Abdal Murad ve Abdal Musadır.*⁷² Bu madde başları içerisinde halk edebiyatı geleneği içerisindeki tür, devir, coğrafya ve şahıslar yer almakla birlikte bazı maddeler halk inancı ve mitoloji üzerinedir.

M. F. Köprülü'nün halk edebiyatı ve özellikle de halk şiiri, âşıklık geleneği üzerine yazmış olduğu ansiklopedi maddeleri ile kitap bölümleri ayrı bir yer tutmaktadır. Bunları *Şahıslar* adı altında ayrı bir başlık altında da değerlendirmek mümkündür. Bu sebeple buradaki çalışmalarını sınıflandırılmasını kronoloji değil tür ve temsilciler esasına göre yapmayı uygun görüyoruz. 1935 yılında tek fasikül halinde neşredilen *Türk Halkedebiyatı Ansiklopedisi*'nde eksik olarak yer alıp daha sonra âlimin oğlu tarafından tamamlanarak Türk Kültürü dergisinde yayımlanan Abdal Musa maddesi⁷³ ile birlikte İslam Ansiklopedisi'nde 1941'de makale olarak yayımlanan Ahmed Yesevi⁷⁴; 1930 yılında yayımlanan Kayıkçı Kul Mustafa⁷⁵; ilkin beş fasikül hâlinde münferit olarak yayımlanmasının ardından sonra tek ciltte toplanan *Saz Şairleri* adlı çalışmada Gevherî⁷⁶, Âşık Ömer⁷⁷, Karaca Oğlan⁷⁸, Erzurumlu Emrah⁷⁹, Âşık Dertli'den bahsedilmiştir.⁸⁰ Bu saydığımız isimlerin özgeçmişleri, sanat ve edebî hayatları ile şiir örnekleri üzerinde durmuş olan Köprülü bu kişilerin haricinde XVI., XVII., XVIII. ve XIX. yy. saz şairlerinden yaşadıkları dönemin siyasi ve içtimaî koşulları merkezinde ve tarihî kaynaklardan da faydalanarak kısaca bahsetmiş, şiirlerinden örnekler vermekle yetinmiştir. Kendileri ve sanatları hakkında bilgi verilmeyip sadece şiirlerinden örnekler verilen saz şairlerinin isimleri de şöyledir: *Kul Mehmed, Öksüz Dede, Köroğlu, Hayâlî, Ozan, Bahşi, Mağrib Ocaklarında Oğuz Ali, Geda Muslu, Çırpanlı, Armudlu, Kul Çulha* (XVI. yy); *Kuloğlu⁸¹, Kâtibî, Kul Mustafa, Âşık, Üsküdarî, Keşfi, Âşık Halil, Kul Deveci, İbrahim, Kâmi⁸², Benli Ali, Gazî Âşık Hasan* (XVII. yy); *Âşık Ravzî, Âşık Ali, Hoca Oğlu, Hükmî, Kâtibî, Derviş*

⁷² *Türk Halkedebiyatı Ansiklopedisi* adlı çalışma M.F. Köprülü tarafından tamamlanamamıştır. Eksik kısım *Abdal Musa* maddesidir ve bu madde M. F. Köprülü'nün oğlu Orhan F. Köprülü tarafından tekmil edilip ilk olarak Türk Kültürü dergisininin 1973 yılı 124. sayısında daha sonra da *Edebiyat Araştırmaları 2* adlı eserde yayımlanmıştır.

⁷³ Köprülü, "Abdal Musa", *Türk Halkedebiyatı Ansiklopedisi*, s.60-64.

⁷⁴ Köprülü, "Ahmed Yesevi", *Edebiyat Araştırmaları 1*, s.462-473.

⁷⁵ Köprülü, "Kayıkçı Kul Mustafa", *age*, s.229-326.

⁷⁶ Köprülü, *Saz Şairleri I-V*, s.175-227.

⁷⁷ *Age*, s.231-283.

⁷⁸ *Age*, s.287-337.

⁷⁹ *Age*, s.625-676.

⁸⁰ *Age*, s.679-726.

⁸¹ Köprülü, "XVII. Asır Saz Şairlerimizden Kuloğlu", *Köprülü'den Seçmeler*, s.89-92.

⁸² Köprülü, "XVII. Asır Saz Şairlerinden Kâmil Kırım Hanı IV. Mehmed Giray", *age*, s.93-98.

Musa, Kabasakal Mehmed, Âşık Ahmed, Levnî, Kıymetî, Âşık Şermî, Mahtûmî, Neşatî, Âşık Mecnûnî, Âşık Vartan, Âşık Civan, Âşık Nûrî, Âşık Abdî, Âşık Sadık, Âşık Kâmil, Âşık Said, Âşık Derûnî, Âşık Nigarî, Âşık Küşâdî, Âşık Süleyman, Âşık Bağdâdî, Bursa'lı Âşık Halil, Kütahyalı Âşık Sırrı, Konya'lı Şem'î, Nakdî, Seferli Oğlu, Mağribli Oğlu, Kara Hamza (XVIII. yy), Bayburtlu Zihni, Kayserili Seyrânî, Tokatlı Nûrî, Ruhsatî, Minhacî, Ispartalı Seyranî, Âşık Ali, Beşiktaşlı Gedaî, Silleli Devamî, Silleli Sürurî, Silleli Figanî, Silleli Zehri, Silleli Nigârî, v Cevrî, Âşık Hikmetî, Bezmî, Micmerî, Ali Bezlî, Sabrî, Sümmanî, Celâlî, Âşık Zülalî, Muhibbî, Ceyhunî, Dârendeli Remzî, Âşık Rûşenî, Yozgatlı Nâzî, Âşık Kemâlî, Meydânî, Tanbûrî Mustafa, Hengâmî, Merifonlu Sabrî, Kütahyalı Pesendî, Mehmed Ali, Âşık Gülzarî, Niyazî, Âşık Bedrî, Bahrî, Ferdî, Âşık Lûtfî, Tıflî, Âşık Ömerî, Âşık Mehmed, Âşık Cemâlî, Âşık İkrârî, Âşık Rıza, Âşık Meslekî, Pinhanî, Âşık Hezârî, Şarkışlalı Serdarî, Dadal Oğlu, Deli Boran, Bey Oğlu ve Gündeşli Oğlu (XIX. yy).

Ozan makalesinden sekiz yıl sonra M. F. Köprülü *Bahşî* (1942) makalesini kaleme alır. Eski Uygur döneminden başlayıp çağdaş Türk lehçeleri, Moğolca ve Farsçada kelimenin kullanıldığını belirten Köprülü, kelimenin kökeni hakkında mevcut faraziyelerden bahsettikten sonra bu bahse *Sanskritçe'den alındığı hakkındaki eski kanaat ise, artık kat'iliğini kaybetmiş bulunmaktadır*, diyerek nokta koyar.⁸³ Daha sonra kelimenin semantik tarihçesi üzerinde duran Köprülü Eski Uygur devrinden başlayarak kaynaklara atfen, ilk olarak din adamı, din ulusu anlamlarına geldiğini ifade ederken, Orta Çağ'da söz konusu Doğu dünyasında *bahşî*ların nüfuzunu ve hükümdarlar üzerindeki etkisini bölgeye seyahatlerde bulunan seyyahlar aracılığıyla bizlere aktarır.⁸⁴ Din ulusu, *ruhanî* anlamlarındaki *bahşî* kelimesi ... *İslam sahalarında kurulan Mogol devletleri, müslümanlığı, resmi din olarak kabul ettikten sonra, bahşî kelimesinin eski manası da tabiatıyla kayboldu ve kelime sadece "Uygur harflerini ve edebî Türk ve Moğol dillerini bilen kâtip" manasını ifade etmeğe başladı. Bu Budist sahiplerinin bazıları hekimlik ve cerrahlık da yaptıkları için, bahşî kelimesinin bu mânası, Türk ve Moğollar arasında daha sonraki asırlarda da devam etmiştir.*⁸⁵ Aslında bizleri asıl ilgilendiren *bahşî* kelimesinin *Hazer-ötesi Türkmenleri arasında "iki telli tanburları ile koşuklar –yani şiirler- okuyan halk şâiri" manası*⁸⁶ ile *Müslüman Kırgız-Kazaklar arasında bakşî, baskı ve baksa şekillerinde hâlâ devam etmekte ve âdetâ şamanîlik devrinin kalıntılarından ve hâtıralarını yaşatan sihirbâz, üfürükçü, halk hekimi*⁸⁷ şeklindeki halk edebiyatı ve halk inancı gibi Türk folklor dairesi içindeki anlamlarıdır. Köprülü, ikinci anlamın İslamiyet etkisiyle ad ve mana değiştirdiğini belirttikten sonra araştırmacı J. Castagné'den atıf yaparak bir *baksının* dua ve dans ritini anlatır. Türkistan'da her ne kadar bakşî kelimesi yoğun bir şekilde kullanılsa da Köprülü, *Azerbaycan ve Anadolu Türkleri arasında yayılmadığını* ifade eder.⁸⁸ Türk Dünyası destancılık geleneği içerisinde de *bahşî* terimi özellikle Doğu Türklüğü

⁸³ Köprülü, "Bahşî", *Edebiyat Araştırmaları* 1, s.146.

⁸⁴ *Agm*, s.147.

⁸⁵ *Agm*, s.148.

⁸⁶ *Agm*, s.152.

⁸⁷ *Agm*, s.153.

⁸⁸ *Agm*, s.155.

için önemlidir ve profesyonel destan icracılarını karşılar. Uygur Türklerinde destançı ve koşakçının yanında *bahşi*, Kazak Türklerinde öleğşi, akın ve jıravın yanında *baksı*, Kırgız Türklerinde akın, ırçı, manasçı, comokçunun yanında *bahşi*, Özbek Türklerinde destançı ve şairin yanında *bahşi*, Karakalpak Türklerinde jıravın yanında *bahşi* kullanılmaktadır.⁸⁹ Yine Anadolu sahasında halk edebiyatı içinde çok karşılaşmadığımız *bahşiyı* 16. yy. Anadolu halk şairi olarak görüyoruz.⁹⁰

Sazşâirleri, Dün ve Bugün (1962) makalesi çerçevesinde 19. ve 20. yüzyıl Osmanlı sahasındaki âşıklık geleneği ve durumu hakkında görüş bildiren Köprülü halkın, aydın sınıfın ve âşıkların kendi zümreleri hakkındaki düşünceleri üzerinde durduktan sonra⁹¹ âşık tarzının anlamı ve ne olduğu üzerinde durarak *XV.-XX., hattâ XVII.-XX. asırlar esnasında Anadolu'da yetişen ve oldukça mebzul eserleri ve edebî an'aneleri zamanımıza kadar devam edip gelen sazşâirlerine mahsus şiir tarzını kastedmekteyiz* demek ve âşık tarzı halk şiirini tanımlamaktadır.⁹² Köprülü yine bu çalışmasında anonim halk edebiyatı ile âşık edebiyatını birbirinden ayırmakta, *âşık tarzı(nın) birçoklarının hâlâ zannettikleri gibi, bir halk san'atı olmadığını* söyler.⁹³ Buna göre âşık tarzı *bilhassa XVIII. asırdan sonra, divan edebiyatı ile halk edebiyatı ve tekke edebiyatı unsurlarının karışmasından hâsıl olmuş muhtelif bir mahsûldür...*⁹⁴ M. F. Köprülü bundan sona âşık tarzındaki eski halk edebiyatı, tekke edebiyatı, klâsik edebiyat unsurları üzerinde durmuştur. Makalenin son bölümünde ise Köprülü, âşık tarzı Türk edebiyatının mahiyeti, temsilcileri, edebî ve bediî değerini irdeleyerek şöyle bir genellemeye varmıştır: *Âşık tarzı, yalnız bir içtimâî sınıfa veya bir dinî tâîfeye âit bir husûsî bir zümre edebiyatı değil, birbirinden farklı muhtelif çevrelere, hayat ve geçim şartları ayrı muhtelif gruplara, muhtelif tarikat ve meslek mensuplarına, fikir ve zevk seviyeleri birbirinden çok farklı insanlara hitâbeden muhtelif zümreler arasında müşterek bir edebiyattır.*⁹⁵ Köprülü burada bazı araştırmacıların âşık tarzı Türk şiiri ürünlerini aslı Türk zevkinin numuneleri olarak görenlere de karşı çıkmaktadır: *Hâkim karakterleri itibariyle, daha çok küçük burjuvazi çevresinde inkişâf ettiği pek açık olan bu edebiyatın hakikî mâhiyetini anlamıyarak, bunu folklorik bir mânada asıl Türk halk edebiyatı sanan bâzı yazıcılar, bunları "Türk millî zevkinin yabancı te'sirler altında kalmamış saf ve orijinal mahsûlleri" olarak tasavvur ediyorlar* demektedir.

M. F. Köprülü'nün 1965 yılında Türkiyat Mecmuasında yayımlanan *Orta-Asya Türk Dervişliği Hakkında Bazı Notlar* adlı makalesi yazarın ifadesiyle *vaktiyle "İlk Mutasavvıflar" adlı kitabımızda Ahmed Yesevî ve muakkipleri hakkında verilen malûmatı tamamlayıcı*

⁸⁹ Metin Ekici, "Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında-II", **Millî Folklor**, S. 54, s.17.

⁹⁰ Köprülü, **agm**, s.105.

⁹¹ Köprülü, "Sazşâirleri, Dün ve Bugün", **Edebiyat Araştırmaları 1**, s.167-173.

⁹² **Agm**, s.178.

⁹³ **Agm**, s.179.

⁹⁴ **Agm**, s.180, 12 nulu dipnot.

⁹⁵ **Agm**, s.190.

*mahiyettedir.*⁹⁶ Araştırmacı burada bahsettiği isimleri Paris Millî Kütüphanesi'nde yazma Nevaî külliyyatı içinde bulunan *Nesâim ül-muhabbe* eserinden edinmiştir. Bu isimleri Köprülü şöyle sıralar: *Kudbeddin Haydar, Hakîm Süleyman Ata, İsmail Ata ve İshak Ata, Hoca Bahaeddin, Hoca Bâyezid, Hoca Halil, Korkut Ata, Ali Ata, Kılıç Ata, Hubbi Hoca, Deirci Ata, Kışlık Ata, Seyyid Ata, Baba Mâçin, Zengi Ata, Hasan şeyh, Yusuf Şeyh ve Hacı Şeyh.*⁹⁷

Yukarıda özet halinde değindiğimiz M. F. Köprülü'nün halk bilimi ve halk edebiyatı hakkındaki görüş ve çalışmalarını daha iyi anlayabilmek konuya sadece folklor penceresinden bakmak yetmez. Bazı çalışmalarını klasik bir monografi derinliğinde olan Köprülü'nün, geri kalan ve ekseriyeti oluşturan diğer çalışmalarını tarih başta olmak üzere diğer sosyal bilimler disiplinini içinde barındıran unsurlarla iç içedir. Sosyoloji, etnografya, dil, sosyal antropoloji bunlardan birkaç tanesidir. M. F. Köprülü, halk edebiyatı ve folklor üzerine yaptığı çalışmalarda saha araştırmalarından pek istifade etmemekle birlikte üzerinde çalıştığı söz konusu konular üzerine sahip olduğu birinci el kaynaklar onun bu işin pratikten çok teorik zeminini hazırlaması bakımından önem teşkil eder. M. F. Köprülü'nün halk edebiyatı dairesi içerisinde halk hikâyesi, destan, sagu, geleneksel Türk tiyatrosu, halk şiiri ve buna bağlı âşıklık geleneği gibi konular üzerinde yapmış olduğu değerli araştırmalar özellikle Cumhuriyet dönemi Türkiyesinde yeni yeni açılmaya başlanacak olan üniversiteler ve buralardaki folklor, halk edebiyatı kürsülerinde yapılacak alan araştırmalarına öncülük etmiştir. Bununla birlikte Köprülü'nün söz konusu alan üzerine yapmış olduğu çalışmalarda yukarıda da belirttiğimiz gibi folklor disiplininin yanında diğer sosyal bilimler alanlarını da destekleyici ve tamamlayıcı olarak kullanması dikkate değerdir. Halk bilimi ve özellikle de halk edebiyatı çalışmalarında son yıllarda ve özellikle de Türk Dünyası'nın kapılarının eskiye nazaran daha rahat açıldığı bu dönemde karşılaştırmalı ve disiplinlerarası çalışmalar artmıştır. Saha genişlemiş, örnekler çoğalmış, çalışan insan sayısı artmış ortaya konan çalışmaların kalitesi yükselmiştir. Bu konuda âlimin yaptıkları unutulmaz derecededir.

M. F. Köprülü'nün genel manada makale ve eserlerine baktığımızda sadece bir edebiyatçı diyememekle birlikte tam olarak bir tarihçi de demek mümkün değildir. Onun sosyal bilimler disiplinlerine olan geniş bakış açısı onu kalıplardan uzak ve gerçek bir sosyal bilimci yapmıştır. En basit bir halk edebiyatı ürünü üzerine bile bir değerlendirme yaparken ona kuru kuruya bir metin gözüyle bakmaz onun tarihî, içtimaî, siyasi ve hatta iktisadi alt yapısına iner ve bir bütün hâlinde değerlendirmeyi tercih eder. Bu tabii ki bazı sebeplerden kaynaklanmaktadır. A. Bıçak'a göre ilk sebep onun tarih çalışmalarındaki *kaygısından* kaynaklanır. Buna göre *Köprülü'nün tarih çalışmalarında iki kaygı belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır: 1- Türklerin kim olduklarının ve nasıl bir kültürel yapıya sahip olduklarını ortaya koymak, 2- Çalışmalarını yaparken bilimsel bir tutuma bağlı kalmak.*⁹⁸ Köprülü'nün tarihe bakış açısı olayların kronolojik silsilesini renksiz ve yararsız şekilde ortaya koymak değildir. *Sosyal tarihçi* Köprülü, bir milletin tarihinin din, hukuk, ahlâk, edebiyat, güzel sanatlar ve

⁹⁶ Köprülü, "Orta-Asya Türk Dervişliği Hakkında Bazı Notlar", *Köprülü'den Seçmeler*, s.181.

⁹⁷ *Agm*, s.181-183.

⁹⁸ Bıçak, *age*, s.409.

iktisat gibi kurumlarla meydana geldiğini belirtir ki bu durum karşılıklıdır.⁹⁹ Yine aynı düşünce temelinde Köprülü'nün tarihçiliğinde devlet, din, iktisat ve edebiyat gibi dört ana başlığın ortaya çıktığını belirten Bıçak, *Türk düşüncesini Türk edebiyatı temeline oturtmak istediğinden, bu çalışma alanı önemsedini* de belirtmiştir.¹⁰⁰ M. F Köprülü'nün tarihçilik merkezinde diğer disiplinleri de ele alarak Türk kültür ve medeniyetine bakmasında kendisinin *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* adlı eserinde de bahsettiği *Annales Okulu* etkili olmuştur.¹⁰¹ A.Y. Ocak'ın ifadesiyle *XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Batı Avrupa tarihçiliğini yavaş yavaş etkisi altına almaya başlamış olup, 1940'lardan sonra da bütün dünya tarihçiliğine hâkim olacak olan Fransızların meşhur Annales mektebinin sosyal tarih anlayışı, genç âlim Köprülüzâde Mehmed Fuad'ın bu eseriyle Türkiye sınırlarından içeri giriyor ve Türk tarihçiliğinde bir devrim meydana getiriyordu.*¹⁰² Bir tarihçi olmadığımız için bunun profesyonelce bir değerlendirmesini yapacak değiliz ancak bu *sosyal tarih* anlayışı biraz önce de belirttiğimiz gibi etkileşimli bir şekilde ilerlemiş bu çalışmada üzerinde durduğumuz halk edebiyatı, halk inancı ve bunları kapsayan folklor disiplinine etki etmiştir.

Bu çalışma çerçevesinde M. F. Köprülü'nün halk edebiyatı ve halk bilimi üzerine yapmış olduğu bazı çalışmalarını tanıtmaya, Köprülü'nün iki döneme ayırabileceğimiz ve özellikle de halk edebiyatı alanına takındığı menfi ve daha sonrasında müspet tavrın daha iyi görülebileceği halk bilimi/halk edebiyatı algısına ana hatlarıyla ancak öz bir şekilde temas etmeye çalıştık. Kendisinin tüm makale ve eserlerinin temin ve tetkik edilmesinden sonra ortaya çıkacak çalışmanın bir kitap hacminde ve daha ayrıntılı olacağı düşüncesindeyiz.

KAYNAKÇA

- BIÇAK Ayhan, **Türk Düşüncesi II Kaygılar**, Dergâh Yay. İstanbul 2010.
- BLOCH March, **Feodal Toplum** Çev. Melek Fırat, Kırmızı Yay. İstanbul 2007.
- BORATAV Pertev Naili, **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, Gerçek Yay. İstanbul 1995.
- BURKE Peter, **Annales Okulu: Fransız Tarih Devrimi**, Çev. Mehmet Küçük, Doğu Batı Yay. İstanbul 2010.
- ÇOBANOĞLU, Özkul, **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Akçağ Yay, Ankara, 2005.
- EKİCİ Metin, "Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında-II", **Millî Folklor** S. 54, ss. 11-18, 2002.
- EVLYAOĞLU Sait; BAYKURT Şerif, **Türk Halkbilimi**, Ankara, 1987.

⁹⁹ Age, s.414.

¹⁰⁰ Age, s.429.

¹⁰¹ Söz konusu ekol için bkz. Peter Burke, **Annales Okulu: Fransız Tarih Devrimi** (çev. Mehmet Küçük), Doğu Batı Yayınları, İstanbul 2010.// Erdem Sönmez, **Annales Okulu ve Türkiye'de Tarihyazımı Annales Okulu'nun Türkiye'deki Tarihyazımına Etkisi: Başlangıçtan 1980'e**, Tan Yayınları, İstanbul 2010.// Marc Bloch, **Feodal Toplum**, (çev. Melek Fırat), Kırmızı Yayınları, İstanbul 2007.

¹⁰² Ocak, **agm**, s.221.

- GÖKALP Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, Haz. Mahir Ünlü-Yusuf Çotuksöken, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1997.
- GÖKALP Ziya, "Halk Medeniyeti I-Başlangıç", **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yay., Ankara, ss. 373-376, 2007.
- GÖRKEM İsmail, "Ziya Gökalp'ın Folklor Olgusuna Bakışı", **Mehmet Eröz Armağanı**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, ss. 105-111, 2011.
- GÖZAYDIN Nevzat, "Folklor Sözcüğü Üzerine", **Folklor Dünyasından**, Yargı Yay., Ankara, ss. 9-14, 1991.
- IVANICS Maria, USMANOV Mirakym A., **Das Buch der Dschingis-Legende (Daftar-i Cingiz-nama) I**, Studio uralo-altaica, Szeged, 2002.
- İNAN Abdülkadir, "Destân-ı Nesl-i Cengiz Han Kitabı Hakkında", **Makaleler ve İncelemeler I**, TTK Yay., Ankara, ss. 198-203, 1998.
- KÖPRÜLÜ M. Fuad, **Edebiyat Araştırmaları 1-2**, Haz. Orhan F. Köprülü, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1989.
- KÖPRÜLÜ M. Fuad, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar** Haz. Orhan F. Köprülü, Akçağ Yay., Ankara, 2003.
- KÖPRÜLÜ M. Fuad, **Saz Şairleri I-V**, Akçağ Yay., Ankara, 2004.
- KÖPRÜLÜ M. Fuad, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ank: Akçağ Yay., Ankara, 2004.
- KÖPRÜLÜ M. Fuad, **Anadolu'da İslamiyet**, Haz. Doç. Dr. Metin Ergun, Akçağ Yay., Ankara, 2005.
- KÖPRÜLÜ M. Fuad, **Türk Tarihi-i Dinîsi**, Haz. Doç. Dr. Metin Ergun, Ank: Akçağ Yay., Ankara, 2005.
- KÖPRÜLÜ M. Fuad, "Yeni Bir İlim: Halkiyat 'Folk-lore'", **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yay., Ankara, ss.377-379, 2007.
- KÖPRÜLÜ M.Fuad, **Türk Halkedebiyatı Ansiklopedisi**, İst: Burhaneddin Mat., İstanbul, 1935.
- KÖPRÜLÜ Orhan F. (haz.), **Köprülü'den Seçmeler**, MEB Yay., Ankara, 1990.
- KÖPRÜLÜZADE M. Fuad, "Yeni Bir İlim: Halkiyat 'Folk-lore'", **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yay., Ankara, ss.377-379, 2007.
- KÖPRÜLÜZADE M. F., "Dede Korkut kitabına ait notlar I Altın Küpeli Oğuz Beyleri", **Azerbaycan Yurt Bilgisi**, Burhaneddin Matb., İstanbul, C. 1, S.1, ss. 17-21, 1932.
- KÖPRÜLÜZADE M. F., "Dede Korkut kitabına ait notlar II Başa dönmek, Aynalmak", **Azerbaycan Yurt Bilgisi**, Burhaneddin Matb., İstanbul, C. 1, S.2, ss. 84-91, 1932.
- KÖPRÜLÜZADE M. F., "Dede Korkut kitabına ait notlar III Ozan", **Azerbaycan Yurt Bilgisi**, Burhaneddin Matb., İstanbul, C. 1 S.2 1932 ss. 133-140, 1932.
- KUNOS Ignacs, **Türk Halk Edebiyatı** Haz. Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Akçağ Yay., Ankara, 2001.
- MERMER Ahmet, "Türkî-i Basit'e Yeni Bir Bakış", **Turkish Studies** Vol. 4/5 Summer ss. 262-278, 2009.
- OCAK, Ahmet Yaşar, "Fuad Köprülü, Sosyal Tarih Perspektifi ve Günümüz Türkiyesi'nde Din ve Tasavvuf Tarihi Araştırmalarında 'Tarihin Saptırılması' Problemi", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi** Konya, S. 3, ss. 221-230, 1997.
- OĞUZ M. Öcal (ed.), **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yay., Ankara, 2007.
- OKAY Orhan; AKTAŞ Şerif, "Mehmed Fuad Köprülü", **Büyük Türk Klâsikleri**, Ötüken Neşr., İstanbul, C. 12, ss. 324-342, 1992.

- ÖZDEMİR Fuat, **Fuat Köprülü'nün Türk Saz Şairleri Üzerindeki Çalışmaları**, Kült. Bak. Yay., Ankara, 1999.
- ÖZTÜRKMEN, Arzu, **Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik**, İletişim Yay., İstanbul, 2006.
- PALABIYIK M. Hanefi, **Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü'nün İlmî Hayatı ve Tarihçiliği**, Akçağ Yay., Ankara, 2005.
- PARLATIR İsmail, "Ziya Paşa", **Büyük Türk Klâsikleri**, Ötüken Neşr., İstanbul, C. 8, ss. 341-364, 1988.
- SÖNMEZ Erdem, **Annales Okulu ve Türkiye'de Tarihyazımı Annales Okulu'nun Türkiye'deki Tarihyazımına Etkisi: Başlangıçtan 1980'e**, Tan Yay., Ankara, 2010.
- ŞİŞMAN Bekir, **Avrasya Kültür Tarihine İlişkin Özgün Bir Kaynak: Cengizname (Haza Kıssa-i Çingiz Han)**, Etüt Yay., Samsun, 2009.
- TANPINAR Ahmet Hamdi, **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1997.
- TANSEL Fevziye Abdullah (haz.), **Ziya Gökalp Külliyyatı-1 Şiirler ve Halk Masalları**, TTK Yay., Ankara, 1989.
- TÜRKMEN Fikret, **Türk Halk Edebiyatının Ermeni Kültürüne Tesirleri**, Akademi Yay., İzmir, 1992.